

OUDE PEKELA - In Oude Pekela vestigden zich joden die een vrij grote mate van bewegingsvrijheid kenden. Moeilijkheden daargelaten, want aan het begin van de 18de eeuw verbood de stad Groningen het verblijf van joden in haar gebied. Als zo vaak daarvoor al, moest het „OUDE VOLK” de wijk nemen naar andere oorden om opnieuw te beginnen. Zij die vanuit Oude Pekela naar Ost-Friesland waren vertrokken keerden echter al gauw hun schreden en werden hier verder vrijwel ongemoeid gelaten. Tot het omstreeks het midden van dezelfde eeuw weer fout liep. Men moest toen kunnen aantonen al lang inwoner van de veenkolonie te zijn geweest. Zo niet dan kon men van joodse bloede zijnde opnieuw alles gaan inpakken en naar elders vertrekken.

De gedachte bestaat dat rond 1700 in Oude Pekela het „bet chajiem” ook wel „bet kwarot” (vertaling bet chajiem = Huis van leven, bet kwarot = Huis der graven) werd aangelegd. Met andere woorden gezegd: er werd een joodse begraafplaats in gebruik genomen. Is die gedachte juist dan houdt dat in dat hier in Oude Pekela een der oudste joodse begraafplaatsen van Noord-Nederland ligt. Ouder zelfs, dus eerder aangelegd, dan het bet kwarot van de stad Groningen, waardoor het voorkwam dat men in Oude Pekela soms een „lewaja” (= begeleiding) kon waarnemen van een in Groningen overleden afstammeling(e) van Israël.

Het is gewoonte dat waar zich een nieuwe „kille” (= joodse gemeente) vormt, men eerst zorg draagt voor een laatste plaats voor de overledenen, nog voor men praat en denkt over een „bet hakeneset” (= huis van samenkomst) synagoge. De plaats die men kiest voor de nieuwe begraafplaats moet on-

beroerde grond zijn. Lange tijd was er in Oude Pekela eerder een joodse begraafplaats dan een synagoge. Er is pas sprake van een eerste nieuwe synagoge in 1791. Daarvoor hield men de godsdienstige samenkomsten in het huis van Luitje Mulder. Dat onderkomen stond achter het huis van „mejuffrouw” Boelen, die zich op haar beurt weer de buurvrouw kon noemen van het toenmalige gemeentehuis.

Zaken doen zat de joden immer in het bloed, als ook ambachten. Diamantslijpers en zilversmeden, bewerkers van het edele goud metaal vond en vindt men onder hen. Slagers en bakkers vond men eveneens onder hen, ook in Oude Pekela, maar de leerlooier Izak Mozes stond op zichzelf. Hij vroeg in 1760 een vergunning aan voor het opzetten van een leerlooierij. Hij kreeg de vereiste toestemming en begon zijn affaire in Beneden Pekela. De familie Mozes nam, toen in de „Fransche tijd” iedereen krachtens de toen ingevoerde burgerlijke stand van een achternaam werd voorzien, de naam Van Huiden aan. Dit zeer waarschijnlijk door de aard van hun bedrijf. Een van de nakomelingen uit dit geslacht haalde zich toen hij tot de jaren „des onderscheids” was gekomen een bruid uit het Duitse Emden. Daar woonde in 1818 de „wetschrijver” en dus gespecialiseerde Juda Saphora met zijn vrouw Carolina. Hun dochter Rachel, pas 18 jaar oud, werd de bruid van 27-jarige Izak Mozes van Huiden uit Oude Pekela, die zoals de akte vermeldt, als leerlooier zijn dagelijks brood verdiende. De akte vertelt verder dat er een bijvoegsel was van „de heer Gouverneur deser Provincie”. Met als inhoud de vrijstelling voor Izak van militaire dienst. Zijn moeder was weduwe en voor haar „voortbestaan” was Izak „ontontbeerlijk”.

VOORZANGER

Of de jeugdige jodinnen uit

Duitsland zozeer het aanzien verblijden dat de joodse jongelui uit Oude Pekela er snel voor door de knieën gingen? Ook Baruch Culp, die voorzanger was van de kille, had een vrouw met een wel heel mooie naam, Helena Himmelstern. Niemand noemde haar evenwel zo. Was ze snel ergens nodig dan luisterde ze naar de Hebreeuwse versie van haar naam, Halchen! Halchen Himmelstern geb. Himmelstern werd niet oud. Op 5 mei 1818 ging ze op naar haar eeuwige wereld. Ze werd slechts 33 jaar en liet Baruch alleen met 7 kinderen.

In het huis, getekend met nr. 1, gebeurde in februari 1816 iets onverwachts. Hoe Levi Mozes, die als beroep „porseleincrammer” opgef, maar die woonde in Zwartsluis, daar verzeild kwam, blijft onbekend, maar hij werd op die eerste februaridag op zijn oude dag (hij was al 65 jaar) in het huis nr 1 vader van een zoon, hem geschonken door zijn vrouw Lea Salomons. Bij de „brit mila” (= besnijdenis) kreeg het jongetje zijn naam, Salomon. Benjamin Levit, afkomstig uit Oude Pekela en witwerker van beroep, was één van de getuigen bij de geboorte-aangifte.

Fillipus M. Polak staat te boek als „jodenmeester” en wond in het huis nr. 720 was hij een man van gewicht in het dagelijkse leven. Zijn naam staat onder veel aktes, bij zowel geboorte als overlijden vroeg men hem als getuige op te treden. Samen met zijn vrouw Bloemtje Jacobs zorgde hij voor een flink gezin met vijf kinderen. De laatste daarvan werd geboren in 1817 een jaar voor het overlijden van de jodenschoolmeester Polak.

Bijzondere figuren waren er onder de joodse inwoners van de op het veen veroverde kolonie. Wat te denken van de befaamde rabbijn Mosje Cohen, die daarnaast als auteur van zich deed spreken. Die in 1842 de nieuwe bij-synagoge in Bourtange wijdde door het plaatsen van de

„wetsrol” en een kort gebed in het Hebreeuws. Waarna een „stichtelijke leerrede” volgde en door hemzelf in het Nederlands gedichten werden voorgedragen. Cohen was wars van ijdelheid, want toen deze gedichten aan hemzelf werden toegeschreven, liet hij per rectificatie in een krant weten dat ze door een bevriende relatie waren vervaardigd. Er verschenen studies van zijn hand als: „Israëlitische bijbeloefeningen, Gedenk de Sabbath om dien te heiligen” (Zegor et jom ha-sjabbat lektosjow). Zo ook: Choet hamesjoelaj (= drievoudig snoer). Een aantal van zijn publicaties is te vinden in de afdeling Rosenthaliana, van de Universiteitsbibliotheek in Amsterdam.

ONDERSTEUNING

Moeilijkheden kende men ook in het joodse leven. Het was niet voor niets dat in 1808 20 Israëlieten ondersteuning kregen van de joodse gemeente Oude Pekela. Ruim honderd jaar geleden werd in Oude Pekela een nieuwe synagoge gebouwd. Veel bewoners zullen daar nog de herinnering aan bewaren omdat dit laatste joodse godshuis tot 1980 stond en toen door afbraak verloren ging. Slechts heel weinigen van de kille overleefden het meest afgrijselijke wat ge-

Geeske Koo

Na het gereedkomen van het werk „De joden van Bourtange en Vlagtwedde een herinnering” bereikte Geeske S. Koeman-Poel, conservator van de synagoge te Bourtange, het verzoek aandacht te besteden aan de geschiedenis van de joodse gemeente Oude Pekela. Het verzoek kwam van enkele overlevenden

beuren die aan Tonema keninge wij, webleven; geleid verlore tot scha uitkom Spoedig Die u weinige nog zijn kibboet ver van woont s ter Isra kela ni veel te kan er nieuw de bak Ook ha den zi voelen omstan vanouc bedede Ook onbek van wa de Pel brand met de Kosses school tot on dagogi daarna

ekela

bed in
na een
volgde
Neder-
voorge-
rs van
eze ge-
werden
r recti-
dat ze
cie wa-
chene-
s: „Is-
ningen,
dien te
a-sjab-
Choet
voudig
ijn pu-
e afde-
de Uni-
Am-

NING
men
et was
3 20 Is-
kregen
Oude
nar ge-
la een
d. Veel
og de
omdat
uis in
fpraak
el wei-
eefden
at ge-

beuren kon. De zwarte nacht die aan zes miljoen joden het leven kostte en waarvan rabbi Toneman in zijn laatste aantekeningen schreef: „En nu zijn wij, weinigen van velen overgebleven; wij worden als vee weggeleid om gedood te worden en verloren te gaan, tot ellende en tot schande; moge er redding en uitkomst voor de joden komen. Spoedig in onze dagen! Amen!”

Die uitkomst was slechts voor weinigen weggelegd en die er nog zijn trokken ver weg. In de kibboets Shelugot, niet zo erg ver van de Jordaan verwijderd, woont sinds lange jaren een dochter Israëls, die ook in Oude Pekela niet onbekend is. Zij weet veel te vertellen als ze vertellen kan en wil. Zij bouwde een nieuw leven op in het land dat de bakermat was van haar volk. Ook haar vier kinderen bouwden zich daar een bestaan en voelen zich thuis onder nieuwe omstandigheden in het land dat vanouds aan de joden was toebedeeld als het Beloofde Land.

Ook Mietje Kosses zal niet onbekend klinken in de oren van wat oudere bewoners in Oude Pekela. Toen de wereld in brand stond trouwde zij in 1942 met de joodse Nabarro. Mietje Kosses werd op de normaalschool in Winschoten opgeleid tot onderwijzeres. Met haar pedagogische kwaliteiten hielp ze daarna mee aan de opvoeding

van de schoolplichtige jeugd van Bellingwolde. Dat dorp stond als een der mooiste plaatsen van Nederland bekend, maar Mietje vond het er toch wat eng en besloot haar vleugels wat verder uit te slaan. Ze verkoos Amsterdam als woonplaats om er onderwijzeres te worden aan wat toen de volksschool werd genoemd. In Amsterdam voelde ze zich kennelijk op haar plaats, ze maakte er vele vrienden waaronder Nabarro. Door een ambtenaar van de burgerlijke stand werden ze in de landshoofdstad ingeschreven als echtpaar in 1942.

HUWELIJK

Met toestemming van de bezetter reisden ze daarna naar Oude Pekela om daar hun huwelijk op joodse wijze te laten zegenen. In het huis van haar moeder werd de choepa (= trouwbaldakijn) opgezet waaronder ze de zeven zegeningen aanhoorden alsook de zeven dankpsalmen. Toen het waterglas voor hun voeten brak, was dat in meerdere opzichten een bitter symbool, net als „de mazzeltov” dat was. Bitter omdat het zo kort duurde. Ook het echtpaar Nabarro-Kosses viel ten offer aan een systeem dat er goed aan dacht te doen de wereld te zuiveren van joden. De oude mevrouw Kosses, die haar huiskamer ter beschikking had gesteld voor de zegening van het huwelijk van haar dochter Mietje, werd op 11 november 1942 slachtoffer van hetzelfde verbond van de haat. Ze had de leeftijd der sterken bereikt toen ze werd gedeporteerd om ergens

De oude synagoge in Oude Pekela.

in Oost-Europa voorgoed haar einde te vinden.

Dit zijn zo maar wat losse aantekeningen, gegrepen uit het bestaan van de toch wel belangrijke Israëlitische gemeente Oude Pekela. Er valt veel over te vertellen maar dat blijft be-

waard voor een eerlang te verschijnen publicatie die in zijn geheel gewijd zal zijn aan deze kille in de „mediene” Groningen.

Geeske S. Koeman-Poel

Geeske S. Koeman met onderzoek begonnen

men van
en van
tweede
bereikte
n-Poel,
e syna-
het ver-
stedens
s van de
ude Pe-
kwam
evenden

van de vroeger zo belangrijke joodse gemeenschap in de veenkolonie die al even bekend is, al zou het maar zijn om zijn nu weer heldere water. Inmiddels is mevrouw Koeman begonnen aan een onderzoek, om zo een belofte waar te maken, want ze zei met haar medewerkers ja op het verzoek. Een lang bezoek aan

Israël, en dat zeer recent, leerde dat zelfs daar de geschiedenis van die kille voortleeft.

Ze waren dagenlang tot hun grote genoegen de gasten van een joodse dame die, geboren en getogen in Oude Pekela, 35 jaar geleden haar woonplaats verliet om te gaan leven in het land der

vaderen. Ook daar blijdschap dat er iets gedaan wordt aan de geschiedenis van het „oude volk” in de diaspora, die terecht kwamen in Oude Pekela. Het waren onvergetelijke dagen, de uren die tante Phia (Mietje Kosses) vertelde over haar herinneringen aan de veenkolonie zijn als kostbare parels aan een snoer.

In het hierboven genoemde door mevrouw Koeman geschreven boek liet ze foto's afdrucken die ook bij tante Phia veel wakker riep. Het is daarom dat Geeske Koeman het bijgaande artikelje schreef. Ervaring leert dat zo iets wel eens reacties oproept bij lezers, waardoor er soms kostbare documenten tevoorschijn komen.